

CARLES RIBA: LES CARTES DEL VIATGE A GRÈCIA
Agost – Setembre de 1927

[Un escriptor] «de profes-
sió i de vocació no pot
prescindir de Grècia».¹

«Per a ell parlar de Grècia
era com una claror que li
il·luminava la cara d'entu-
siasme». Alexandre Cirici².

Fins ara les úniques informacions sobre el viatge a Grècia de Carles Riba ens són donades per la breu biografia d'Albert Manent³ on consten una colla de dades molts útils però forçosament limitades, per les «Notes» del mateix Riba a les *Elegies de Bierville*⁴ i pels comentaris del poeta a una lectura pública de les *Elegies* l'any 1956.⁵

De fet A. Manent ja anuncia i resumeix els fets essencials del viatge a Grècia i la seva versió, obtinguda del testimoni personal de Clementina Arderiu, s'adiu en conjunt al que fou el viatge. Tanmateix ulteriors investigacions meves, la troballa d'algunes de les cartes que Riba escriví durant el viatge i d'una llibreta de notes del viatge em fan possible ara poder oferir una narració, diria que quasi completa, malgrat algunes llacunes, del viatge a Grècia de Carles Riba i Clementina Arderiu entre el 4 d'agost i el 28 de setembre de 1927.

1. *Carles Riba presenta les «Elegies»*. Text transcrit per Oriol Casassas, «Serra d'Or», agost 1976, p. 29. Reproduït a Carles Riba, *Sobre poesia i sobre la meua poesia*, B., Empúries, 1984, ps. 27-40.

2. «Riba i el Temple de Súnion» dins *In memoriam Carles Riba (1959-1969)*, B., Institut d'Estudis Hel·lènics / Departament de Filologia Catalana / Editorial Ariel, 1973, p. 115.

3. Albert Manent, *Carles Riba*, B., Alcides, 1963, ps. 45-47.

4. *Obres completes*, I, B., Ed. 62, 1965, ps. 239-242.

5. Vg. nota 1, ps. 27-31.

Els motius

Un escriptor «de professió i de vocació no pot prescindir de Grècia». ⁶ Aquestes paraules dites pel mateix Carles Riba resumeixen fidelment i simplement la motivació extrema de «l'inoblidable viatge a Grècia, a reconèixer els paisatges de tants autors estimats i traduïts per mi», ⁷ de «l'inoblidable solitari viatge». ⁸ Per a Carles Riba «anar a Grècia, a Itàlia, a un país al qual un s'ha preparat, al qual un deu alguna cosa de la seva construcció, és anar a omplir uns noms, omplir amb visions uns noms, uns noms que ens empenyen a trobar el lloc que hi correspon». ⁹ Poca cosa puc afegir aquí perquè les paraules ribianes són ja prou clares i explícites.

Finançament

Tanmateix aquest desig, aquesta dèria, li venia de lluny, pel que diu Albert Manent, ¹⁰ però realitzar-la no li fou possible fins que Francesc Cambó es decidí a oferir-li el seu mecenatge, és a dir, a pagar-li el viatge. A hores d'ara, però, no sabem què va pagar Francesc Cambó ni amb quines condicions. Cap document, cap carta no he trobat sobre el tema. Malgrat tot, les diverses anotacions que Riba fa en una llibreta de notes, de tapes negres, petita agenda domèstica del viatge a Grècia, ¹¹ donen algunes clarícies sobre aquest

6. Vg. nota 1.

7. Vg. nota 1.

8. *Obres completes, I*, ídem, p. 241.

9. Vg. nota 1.

10. Vg. nota 3, p. 45.

11. Llibreta de 8 x 12 cms., de tapes de tela negra vernissada, de 48 planes quadriculades, amb cantells vermells. A la cara de darrera de la coberta porta en llaipis i de la mà de Carles Riba: «Viatge a Grècia / Agost-setembre 1927». De les 48 pàgines 36 són ocupades dia a dia per les anotacions del viatge fetes en tinta, la majoria d'elles de caràcter econòmic (les despeses, fins les més minucioses i el saldo de caixa), però també l'itinerari i les postals i cartes enviades, tant per Carles Riba com per Clementina. En una pàgina a part, i al final, hi ha una proposta d'itinerari i altres notes esparses, aquestes en llaipis: horaris, preus i tarifes, xifres, etc. però sense relació directa ni amb les anotacions ni entre elles.

tema, per altra banda tan mal conegut fins ara.¹² Carles Riba, segons una anotació a la llibreta negra, quan va iniciar el viatge el 4 d'agost, tenia «en caixa»:

1.300 L (= 305,50 ptes)	T[ina]
58 £ (= 1.655,90 ptes)	160 \$
273 \$ (= 1.597,- ptes)	20 £
Ptes.159	deixades a casa
30 dr (= 2,60 ptes)	27,70 [ptes.?)

Si sumem la primera columna: 3.720ptes + 1.505,40 de la segona columna T[ina] + 27,70 [ptes.?] «deixades a casa», fan un total de 5.253,10 ptes. que per mor dels decimals dels canvis de moneda podria ser ben bé la quantitat rodona de 5.250'– ptes. Fou aquesta la quantitat lliurada per en Cambó? No ho puc pas afirmar amb certesa; és una dada que aporto a efectes documentals per si pot servir a futures investigacions. El que sí sembla cert és que Carles Riba i Clementina viatgen a Grècia amb una certa tranquil·litat econòmica¹³ i que deixen els fills a Piera amb la mare de Carles Riba amb unes noies de servei i amb la indicació que no pateixi, que «no s'estigui de res que nosaltres en tornar ja ho saldarem tot amb ells [Francesc Demestre i Neus Arderiu, cunyat i germana de Clementina Arderiu]».¹⁴

Itinerari

Com ja he dit a la nota 12 la llibreta negra conté tot un seguit d'anotacions que la fan indispensable per a fixar l'itinerari definitiu

12. Una possible interpretació d'aquest «silenci» és el desig del mecenes que la seva aportació resti secreta. Aquesta interpretació, suggerida per Eulàlia Riba, es consolida amb d'altres actituds semblants en d'altres circumstàncies.

13. El mateix Carles Riba escriu a Josep Obiols (Patras, 19 de setembre): «...ben peixat viatger de primera que jo era!», arran de la travessia entre Marsella i el Pireu.

14. Carta de Clementina Arderiu a la seva mare. A bord de l'«Andros», 9 d'agost.

del viatge, que és el que dono a continuació. L'he completat amb alguna dada sortida de les cartes familiars, no incloses en aquest recull, i l'he contrastat, és clar, amb les dades que proporcionen les cartes que no reproduïxo.¹⁵ En les notes completo, en la mesura del possible, la informació que no apareix en les cartes del present recull.

4 d'agost, dijous. Sortida de Barcelona, en tren cap a Marsella.

5 d'agost, divendres. Marsella.

6 d'agost, dissabte. Marsella: de matinada embarcament cap a Grècia a bord de l'«Andros».¹⁶

7-9 d'agost, A bord.¹⁷

10 d'agost, dimecres. Arribada al Pireu, port d'Atenes (8 del matí).¹⁸ Visita a l'Acròpolis. Fonda al centre de la ciutat, però molt sorollosa i calorosa.¹⁹

11 d'agost, dijous. Atenes. Visita a l'Acròpolis.

15. Respecto els topònims tal com els escriví Riba; en algun cas de possible confusió dono entre claudàtors el topònim modern segons l'*Atlas universal català* (B., Enciclopèdia Catalana, 1983) quan hi consta i en els altres casos faig servir els mapes de Grècia, Michelin 980, edició de 1983 o Hallwag (Berna, s/a). Quan no s'indica, la majoria de vegades el trajecte es fa en tren, si bé no consta cap anotació explícita a la llibreta negra.

16. Cartes de Clementina Arderiu a la seva mare: Marsella, 5 d'agost; A bord de l'«Andros», 9 d'agost. Sobre el port de Marsella i l'embarcament de Carles Riba i Clementina, vg. carta número 1 a Josep Obiols, Atenes, 11 d'agost.

17. Carles Riba aprofita una carta a la seva mare (Atenes, 12 d'agost) per a explicar alguns punts de la travessia fins al Pireu: «Per mar, hem tingut espectacles inoblidables: el pas entre Còrsega i Sardenya, la visita de l'Stromboli, tot sol fumant, enmig del mar; el pas de l'estret de Messina, que sembla que el mar es tanqui tot de terra i el vaixell cerca entremig un pas, tan estret, que a banda i banda es veuen les cases i la gent a la platja; l'entrada del golf de Corint (o de Lepanto), sota la llum de la lluna; l'arribada a Atenes a punta de dia, amb el sol vermell, aixecant-se per damunt de la illa de Salamina. Viuríem cent anys que no ho oblidaríem».

18. Carta de Clementina Arderiu a la seva mare. A bord de l'«Andros», 9 d'agost.

19. Ídem, i Atenes, 15 d'agost.

12 d'agost, divendres. Atenes.²⁰ Excursió a Falera (en tramvia).
Molta calor.²¹

13 d'agost, dissabte. Atenes. Canvi d'hotel per mor del soroll i la
calor.²² Malaltia de Clementina: serà al llit fins dimarts, dia 16.²³

14-17 d'agost, Atenes. Dies de molta calor. Malaltia i descans de
Clementina.

18 d'agost, dijous. Atenes. Dinar amb Cambó.²⁴ Excursió a Cefísia.
[Kifisia].

19 d'agost, divendres. Atenes. Excursió a Eleusis.

20 d'agost, dissabte. Atenes. Excursió a Súnion i Làurion.²⁵

20. Una primera impressió d'Atenes, Riba la dona a la seva mare ja en la
carta del mateix dia 12 d'agost: «Aquí, a Atenes és una altra cosa. [Després
de la descripció que ha fet de la travessia: vg. nota 17.] La ciutat sembla del
migdia de França: prescindint dels rètols en grec, un es podria creure a
Tolosa o a Nimes. Es una ciutat bastant poca-solta, eridanera, on els
automobilistes van a la babalà, amb unes botzines com trompetetes de fira,
que es fiquen al cervell. (...) La gent no sap res de res: ni els xofers saben els
carrers ni ningú té idea de Pèricles ni de Plató. (...) El Partenó mereix la seva
fama: està dalt de la seva roca, trencat, daurat i blanc, fument-se de tota la
poca substància que el volta».

21. Carta de Carles Riba a la seva mare. Atenes 12 d'agost. Durant els
primers dies, degut a la gran calor (al voltant de 30°), descansen durant el
matí a l'hotel i a la tarda visiten la ciutat, sobretot l'Acropolis.

22. Carta de Carles Riba a la seva mare: Atenes, 12 d'agost.

23. Carta de Carles Riba a la seva mare: Illa de Santorini, 29 d'agost.

24. Segons bitllet de Francesc Cambó del 17 d'agost des de la mateixa
Atenes, preguntant Carles Riba «que demà dijous (...) vagi a la una al Hotel
Grande Bretagne (amb la seva senyora) pera esmortzar amb mi». El membre
del paper és de la «Legación de España».

25. «La dèria –no puc dir altre mot perquè és el just– de veure Súnion em
venia d'un vers bastant dolent però extraordinàriament suggestiu de Moréas:
«*Sunion, Sunion, Sublime promontoire*». (...) Hi vam anar per terra en un
trenet que arriba fins a Làurion (...) i des d'allí, a través de la garriga, vam
anar cap a l'extrem del promontori.» (*Carles Riba presenta les «Elegies»*,
p. 29). Precisament Carles Riba iniciarà la segona de les seves *Elegies de
Bierville* a partir de Súnion «aquest lloc únic, síntesi i símbol de moltes coses
pures», (*Obres completes I*, p. 239) i a ell es referirà àmpliament en les
«Notes» de les *Elegies de Bierville* (*Obres completes I*, ps. 239-240) i en la
presentació que féu d'elles l'any 1956, (vg. nota 1, p.29).

21-25 d'agost, Atenes. Malaltia de Carles Riba: un èczema a la pell.²⁶

26 d'agost, divendres. Atenes. Visita a l'Acròpolis.

27 d'agost, dissabte. Atenes. El Pireu: embarcament cap a Santorini.²⁷

28 d'agost, diumenge. Travessia i arribada (al vespre) a Santorini.

29 d'agost, dilluns. Santorini.

30 d'agost, dimarts. Santorini. Excursió a Thera.

31 d'agost, dimecres. Santorini. Excursió al volcà.

1 de setembre, dijous. Santorini. Embarcament cap a Atenes.

2 de setembre, divendres. A bord. Parada a Sira. Atenes.

3 de setembre, dissabte. Atenes.

4 de setembre, diumenge. Atenes – Tebes.

5 de setembre, dilluns. Tebes – Vralo [Brál.los] (en tren). Dinar. Auto Vralo – Delfes.²⁸

6 de setembre, dimarts. Delfes – Itea (en auto). Embarcament cap a Loutuki [Loutráki]. Loutuki – Corint (en auto).

7 de setembre, dimecres. Corint.

8 de setembre, dijous. Corint – Micenes – Nauplion.

9 de setembre, divendres. Nauplion.

10 de setembre, dissabte. Nauplion – Tripolis.

26. «A les mans, braços i espatlla que el molesta bastant». Carta de Clementina a la seva mare. (incompleta).

27. L'objecte de la visita a Santorini, avui illa altament turística, però no el 1927, «era fer la travessia per entremig les Illes Cíclades (les que canta Mossèn Cinto a l'Atlàntida)». Carta a la seva mare. Santorini, 29 d'agost. Efectivament, el cant setè de *L'Atlàntida* de Jacint Verdaguer es titula «Chor d'illes gregues» i en ell les Cíclades són definides com «Nimfes de peus de rosa / en estolada airosa», (B., Ed. 62 / La Caixa», 1979, p. 94). Una completa visió de Santorini la donarà a Josep Obiols en la carta del 2 de setembre, número 4 del present recull.

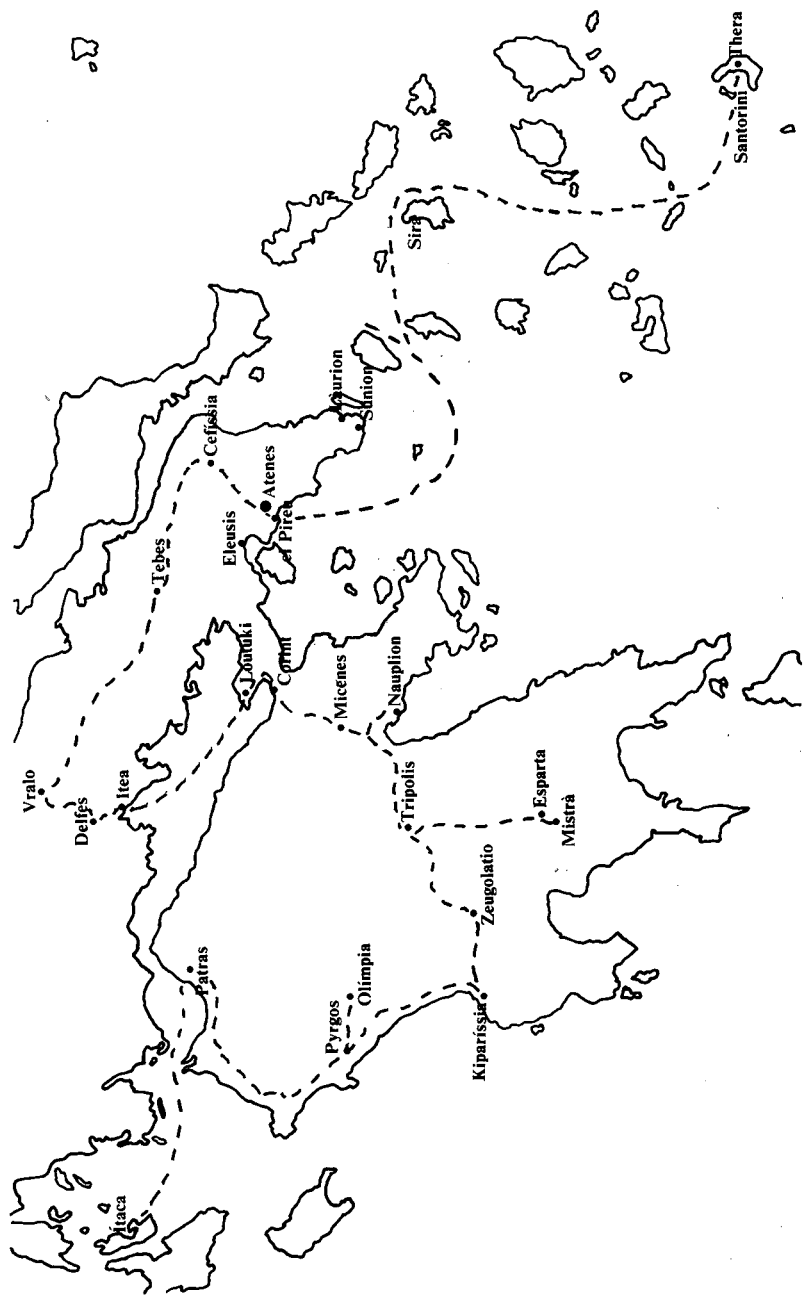
28. Si bé no tenim cap carta llarga sobre Delfos, sí que ens queda malgrat tot, el comentari de Carles Riba, a la vuitena de les seves *Elegies* de Bierville: «construïda [l'Elegia] sobre una altra evocació de paisatge grec, segurament el més difícil d'oblidar de tothom que hagi anat a Grècia: el paisatge de Delfos», (*Carles Riba presenta les «Elegies»*, p. 30). Sobre Delfos vg., una vegada més *Carles Riba presenta les «Elegies»*, ps. 30-31 i «Notes» a les *Elegies de Bierville, Obres completes, I*, ps. 240-241, sobretot el primer text.

- 11 de setembre, diumenge, Tripolis – Esparta (en auto).
 12 de setembre, dilluns. Esparta. Excursió a Mistrà (en auto).²⁹
 13 de setembre, dimarts. Esparta.
 14 de setembre, dimecres. Esparta – Tripolis (en auto).
 15 de setembre, dijous. Tripolis – Zeugolatio – Calonero [Kalóneró] – Kiparissia – Pyrgos.
 16 de setembre, divendres. Pyrgos – Olímpia – Patras.
 17 de setembre, dissabte. Patras.
 18 de setembre, diumenge. Patras. Embarcament cap a Ítaca: excursions a Maratia i a la cova de les Nímfes.³⁰
 19 de setembre, dilluns. Ítaca – Patras.
 20 de setembre, dimarts. Patras – Corfú – Brindisi.
 21 de setembre, dimecres. Brindisi – Nàpols.
 22 de setembre, dijous. Nàpols. Excursió a Pompeia.
 23 de setembre, divendres. Nàpols – Roma.
 24 de setembre, dissabte. Roma.
 25 de setembre, diumenge. Roma – Ventimiglia.
 26 de setembre, dilluns. Ventimiglia – Marsella.
 27 de setembre, dimarts. Marsella – Portbou – Barcelona.
 28 de setembre, dimecres. Arribada a Barcelona.³¹

29. Vg. carta número 6 d'aquest recull.

30. Vg. cartes números 8, 9 i 10 d'aquest recull. Tanmateix l'excursió a Maratia, «la cova del diví porquerol», restà inacabada per mor de la calor: vg. carta número 10.

31. A la penúltima pàgina de la llibreta negra hi ha manuscrit de Carles Riba un itinerari parcial –suposo que una proposta d'itinerari– que no coincideix exactament amb la realitat. Comença el 6 de setembre a Loutuki o Corint i acaba el 14 de setembre a Patras. En realitat a aquesta última població els Riba no hi arriben fins al 18 de setembre; així mateix, per al dia 9 de setembre consta Tirint i Epidaure, llocs que no consta que visitessin. 31bis. Carles Riba, ultra els seus sòlids coneixements del món grec clàssic i antic, fruit de la seva principal dedicació professional, viatja a Grècia havent-se informat en d'altres fonts. En les cartes del present recull ja parla de dos llibres: el *Viatge a Esparta* de Barrès i, sense citar-lo, de *Itinerari de París a Jerusalem* de Chateaubriand, ambdós a la carta 6. Ultra aquestes cites explícites, no hem d'oblidar que Carles Riba viatja a Grècia amb el Baedeker, una de les guies de més anomenada de l'època; i una altra

Ressò literari del viatge a Grècia

Un itinerari llarg i tan complet, per altra banda tan pensat i preparat,^{31bis} i tan dens com el viatge a Grècia de Carles Riba, ha deixat malgrat tot pocs rastres en la seva obra literària. Només les *Elegies de Bierville*, dotze anys després i sota la pressió de la derrota de Catalunya i de l'exili personal, fan de tornaveu –magnífic tornaveu– del viatge a Grècia. Tanmateix aquests fets no eren previsibles el 1927; és lícit, doncs, de considerar i prendre el viatge de Carles Riba com un tot autònom i esbrinar quines eren les seves «intencions literàries» i el «rendiment literari» que en pensava o en volia treure.

Es pot afirmar, gairebé sense error, que Carles Riba tenia la intenció d'escriure els records i/o impressions del seu viatge. Explícitament «La Nova Revista» així ho anuncia: «Carles Riba té també, el projecte d'escriure el seu itinerari hel·lènic».³² Tanmateix ja de bon començament veu que l'empresa no li serà fàcil: «He provat d'escriure-ho quotidianament, com un literat conscient, i no he pogut: a la m... el periodisme!»³³ escriu al seu amic Obiols. Carles Riba, doncs, intenta l'experiència però ben aviat s'adona del repte que representa passar al paper allò que viu tan profundament i intensa. Premeditadament o no, li queda un camí que no desaprofita: les cartes, sobretot les escrites al seu amic Josep Obiols. «Dispenseu-me, si compto amb Vós per assegurar-me una mica d'immortalitat: us ho compenso, pregant-vos que mireu de morir una mica més tard que jo»³⁴ li escriu tot just arribat a Grècia. Passat un mes llarg, al final ja del viatge, Riba potser una mica més caut, li escriu: «Veurem que hi farà el record».³⁵

El record no «treballarà» fins dotze anys més tard provocat per unes circumstàncies doloroses, com són la guerra i l'exili. Tanmateix les quatre cartes adreçades al seu amic Obiols ja estaven

referència literària la farà més tard de Moréas que li encomanà la «dèria» de veure Súnion (vg. nota número 25).

32. «La Nova revista», 17 maig 1928, p. 15 (Noticiari).

33. Carta a Josep Obiols, Atenes 11 d'agost.

34. Ídem. Efectivament, Josep Obiols morí el 1967, vuit anys més tard que Carles Riba.

35. Carta a Josep Obiols, Patras 19 de setembre.

escrites i podien ser ben bé la base del seu projectat itinerari hel·lènic,³⁶ projecte que com sabem Carles Riba no arribà a realitzar. Tanmateix ens queden les quatre cartes a Josep Obiols i sis postals a d'altri que ara publico, a més a més de les altres escrites però no localitzades, les quals totes juntes sumen 38, entre cartes i postals. Malgrat de no poder disposar de totes les cartes escrites, les que publico constitueixen ja un *corpus* prou significatiu que ens permet conèixer, ni que sigui imperfectament, el que fou el viatge a Grècia de Carles Riba i algunes de les seves impressions.

Les cartes

La llibreta negra, ultra les anotacions de l'economia del viatge i de l'itinerari, conté com ja he dit, la relació de cartes i postals enviades per Carles Riba i Clementina.³⁷ De Carles Riba hi consten en total 34 entre cartes i postals de les quals 5 són familiars (3 a la seva mare i 2 més als seus germans Anton i Rosita). A aquestes 34 cal afegir encara 1 més que no consta relacionada a la llibreta negra: 1 postal a J.M. López-Picó.³⁸ Total, doncs, 30 cartes no familiars, adreçades generalment a amics i que són les següents:

Josep OBIOLS: 4 cartes (Atenes 11 d'agost i 2 de setembre, Esparta 13 de setembre, Patras 19 de setembre). Totes elles són publicades per primera vegada en aquest recull amb els números 1, 4, 6, 10.

Francesc CAMBÓ: 3 postals (Delfos 6 de setembre, Pyrgos 16 de setembre, Ítaca 19 de setembre).

36. Els originals d'aquestes cartes aparegueren a l'Arxiu Riba fora de la carpeta de Josep Obiols on es guarda tota la seva correspondència, i morta ja Clementina Arderiu. Sense voler treure'n conclusions precipitades ni absolutes, pel que sembla Carles Riba, encara en vida, recuperà de Josep Obiols aquestes cartes i les mantingué a part, fora de l'arxiu, com destinant-les a alguna finalitat.

37. Les que hi consten escrites per Clementina són 10 entre cartes i postals: 4 a la seva mare, 2 a la seva germana Neus, 2 a la sra. Crexells, 1 a Salvador Freixa (marit d'una cosina germana de Clementina) i 1 darrera a nom il·legible. Tanmateix no hi consten, però existeixen a més a més a l'Arxiu Riba, 3 cartes a la seva mare. Total, doncs, 13 entre cartes i postals.

38. Publicada per Osvald Cardona a l'*Epistolari J.M. López-Picó - Carles Riba*, B., Barcino, 1976, p. 247.

Joan ESTELRICH: 2 cartes i 2 postals (Atenes 11 d'agost, Súnion 20 d'agost, Tebes 5 de setembre, Ítaca 19 de setembre).

Joaquim BALCELLS: 2 postals (Súnion 20 d'agost, Roma 24 de setembre).

Pare Miquel D'ESPLUGUES: 2 postals (Delfos 6 de setembre, Roma 24 de setembre).

Josep M. JUNOY: 2 postals (Súnion 20 d'agost, Ítaca 19 de setembre). Publicades per primera vegada a «La Nova Revista»: respectivament al número 9, setembre 1927, p. 95 i al número 10, octubre 1927, p. 191. En el present recull, transcrits directament de l'original, reben els números 3 i 9.

Josep M. LÓPEZ-PICÓ: 2 postals (Atenes 15 d'agost, Esparta 13 de setembre). Publicades per primera vegada per Osvald Cardona a l'*Epistolari J.M. López-Picó - Carles Riba*, ps. 247-249, números 156 i 158. En aquest recull reben els números 2 i 7.

Agustí CALVET: 1 postal (Atenes 11 d'agost).

Josep M. CAPDEVILA: 1 postal (Ítaca 19 de setembre).

Josep CARNER: 1 postal (Delfos 6 de setembre). Recordada i dita pel mateix Carles Riba a la seva presentació de les «Elegies» (Vg. nota 1, p. 31). Aquí rep el número 5.

Agustí ESCLASANS: 1 postal (Esparta 13 de setembre).

Marçal OLIVAR: 1 postal (Santorini 29 d'agost).

Antoni ROVIRA i VIRGILI: 1 postal (Delfos 6 de setembre).

Josep M. SAGARRA: 1 postal (Ítaca 19 de setembre). Publicada parcialment per Albert Manent (vg. nota 3, p. 47), aquí és transcrita directament de l'original i rep el número 8.

Adela M. TREPAT³⁹: 1 postal (Santorini 29 d'agost).

Diversos sense identificar: 3 postals.

De totes aquestes 30 cartes només en puc publicar en el present recull 10; les altres, ara per ara, m'han estat impossible d'aconseguir, malgrat les gestions fetes.

39. Traductora de la Fundació Bernat Metge: P. Ovidi Nasó, *Heroides*, B., FBM, 1927 i *Les metamorfosis*, 3 vols., FMB 1929, 1930 i 1932, ambdós juntament amb Anna M. de Saavedra.

Tanmateix crec que és una mostra prou important sobretot per la publicació de les 4 cartes a Josep Obiols, totes elles llargues, explícites i suggerents, prou significatives dels que fou el viatge a Grècia de Carles Riba.

Críteris d'edició

He transcrit les cartes fidelment i directament de l'original i quan no n'he disposat, ho indico. En alguns casos –pocs– faig servir els claudàtors [], per a completar algun nom o mot. Per altra banda, he respectat els mots que no s'adiuen al diccionari normatiu: *flaviol*, *bisanti*, *daler*, etc. que no he anotat; no era aquest el motiu de la present edició de les cartes i el lector interessat pot localitzar els mots fàcilment.

Quant a les notes he buscat el màxim de referències literàries com el lector podrà comprovar; en canvi no he anotat cap topònim, si no és excepcionalment. El lector podrà localitzar-los a les obres generals de consulta: *Gran Enciclopèdia Catalana*, *El Petit Curial*, etc. A més de la bibliografia citada al text i a les notes, em cal afegir *Grèce* (París, Hachette, 1979, Les Guides bleus) que m'ha estat molt útil com ja ho fou en el meu viatge a Grècia.

Altres cartes de Carles Riba han estat publicades a diversos llocs: vg. la referència que hi faig a *Carles Riba en els seus millors escrits* (B., Arimany, 1984, p. 145) on en publico dues d'adreçades a Paulina Crusat.

Abans de continuar, vull agrair a Eulàlia Riba l'interès que ha mostrat perquè aquestes cartes puguin ser publicades amb tota la informació complementària que m'ha proporcionat. També a Jaume Medina vull agrair-li que hagi llegit, abans d'impressió, la introducció i les notes a aquestes cartes de Carles Riba.

Barcelona i Port de la Selva, agost de 1984.

CARLES-JORDI-GUARDIOLA

Atenes, 11 d'agost 1927

Estimat Obiols:

Escolteu, us escric un punt a la vela. Només un punt: no he començat a veure això fins que tinc una bona dosi de vi resinat al cos. ¿Sabeu què és això? Imagineu-vos que beveu un vi de casa nostra en mig d'un bosc de pins: oloreu, i ja només sentiú la pineda; i ja només és una frescor que fa pinyes dins vostre i se us hi estira com un dropo magnífic.⁴⁰ Com un dropo de l'Àsia: som a Atenes rics com uns asiàtics, positius com aqueils almogàvers que fregaven l'all sobre el pa mirant-se de reüll l'Erecteion, intel·ligents com els quants poca-penes que deien «sí, senyor» a Pèricles mentre la turba feia salsitxades i política. Em faria molta nosa la ciència, si la tingués. Vegéssiu, ací, la bona fe dels alemanys! Es vesteixen tots de blanc perquè la calor no els destorbi l'erudició: llavors amiden el Partenó. Què diable: si això no vol mides! Les mides eren una qüestió prèvia i particular dels senyors arquitectes; millor, del senyor Fídias, que era l'encarregat del cop d'ull. El Partenó se us escapa a cada moment: us desesperaríeu, i el torneu a tenir igual, plantat, davant vostre. Es un joc deliciós, que us fa esbufegar una mica, i encara no sabeu si és la calor horrorosa del país. Es una arquitectura feta amb un sentit plàstic, finíssim, del modelatge, com només el manejaria un escultor. Però no, no és tot: ací hi ha també un pintor! Eurípides ja deia alguna cosa de l'aire fi d'aquesta terra; no hi hem vist, fins ara, sinó una calitja bruta, mandrosa, però formidablement lluminosa. Mirat de la vora, el Partenó, té, a trossos, el daurat de les pedres de Tarragona; després es fa rosat, lila, blanc; s'aploma a contrallum, rígid, sobre una posta violenta; la columna de la cantonada diríeu que s'esponja; s'inclina cap amunt, en una línia que sap que *pot morir* (recordo ara uns mots de Cocteau), però està segura del seu càlcul de la seva pietat, del seu isolament sobre un món pocasolta; al cim de tot s'esbadella en

40. Vi molt popular i característic de Grècia, generalment blanc, que conté una petita dosi de reïna de pi que li dóna un sabor aspre i aromàtic alhora.

un capitell que sembla fet amb quatre cops de dit donats amb una mena de dolça paveria, de gairéll, que només Vós, pelegrí d'Itàlia, endevinaríeu a través de les meves pobres paraules; i quan ja sembla que tot se'n va en orris, cap al desordre, cap a la llibertat més o menys sentimental, ve la línia de l'arquitrau, graciosa i severa, a ajeure-s'hi i contenir-la. Ara m'adono que acabo seriosament; però veieu, és la trampa irònica del Partenó, que és la de Sòcrates i la de Plató i la de tots els grans noms de la F.[undació] B.[ernat] M.[etge]. Mireu, vam arribar a terra de l'Àtica una matinada: el sol sobreeixia, vermell, eloqüent, damunt de Salamina, es vessava sobre el mar brunyit,⁴¹ cap al nostre pobre vapor ple de greguets tronats, dispersos, ignorants, ridículament nacionalistes. En el bon moment, una boira ens cobrí la punta de Súnion, no ens deixà veure, del Pireu endins, sinó unes xemeneies de fàbrica. Cap emoció a bord, cap crit de: «Veiem l'Acròpolis!» Després vingué tot el pintoresc d'un port de Llevant: el bloqueig dels barquers entorn del vapor, l'assalt dels camàlics amb capell de palla i un número, empentejant-se a cops de colze pels corredorets, alguns cridant algun recomanat: «Kýrie Carlos! Kýrie Katakomiakís!»⁴² Jo, impassible: un greguet d'Esmirna sudamericanitzat, company de bord, prenia cura de tot per mi, a canvi de poder-me parlar castellà (pobre castellà!). Després, encara, les formalitats del desembarc a càrrec d'una policiaeta estilitzada (sota salacot) com una estela hel·lenística: de l'Acròpolis, res. Només per la carretera, esplèndidament asfaltada, del Falèron⁴³

41. Carles Riba reprendrà aquesta visió al començ de l'Elegia IX: «Glòria de Salamina vermella en el mar a l'aurora» que ell mateix s'encarregarà d'explicar a la «Nota» corresponent: «No gosaria dir que mai hagi contemplat una aurora de més gloriosa púrpura que la que s'aixecà sobre el mar, davant dels nostres ulls, quan el nostre vaixell sortí del canal de Corint i, deixant Egina a la dreta, costejava Salamina cap al Pireu». (*Obres completes*, I, ps. 232 i 241). També en la presentació que fa de les Elegies l'any 1956 hi torna: «La navegació, per arribar al Pireu, en la seva última etapa, va ser passar el canal de Corint a punta de dia i sortir al que se'n diu el golf Sarònic, a l'alba, a la sortida del sol. El vaixell vorejava l'illa de Salamina i es va realitzar plenament allò d'omplir uns mots amb una realitat vista». (Vg. nota I, p. 31). Vg., també, nota 17.

42. Senyor Carlos! Senyor Katakomiakís!

43. Raval d'Atenes que rep el nom d'una badia propera.

a Atenes, ens aparegué: sobre un turó groguenc, una joguina trencada: imagineu el Partenó fet com a petjapapers, igual que les torres de pasta de les merceries de Pisa; petit, però retallat, ferm en tots dos sentits, horitzontal i vertical, amb un esplèndid no sé que de despectiu i d'atraient alhora, com si us digués que l'heu de prendre tal com ell voldrà ésser (segons càlculs exactes) o deixar-lo per a anar-vos-en a ballar el charleston en algun restaurant tifa del peu de l'Acròpolis,⁴⁴ de cara a l'Himet enllunat i el mar (que és de tothom). Així us apareix, encara, al capdavant de qualsevol carrer que sembla d'una ciutateta del migdia de França, ple de xivarri i de gestos i de crits escanyats i fanfarrons, com les matinades florentines. Us hi acosteueu, per fi, fatigosament, per un vialet vorejat d'atzavares i pinets: ell s'està al capdamunt, darrera els trossos de Propileus, darrera el minúscul temple, plantat de gairell, de la Victòria Àptera, sobre la roca pelada, irregular, clapada d'herba cremada pel sol: i encara us sembla petit, reclòs en les seves línies, dur, sense importància. Només quan hi sou al peu, quan toqueu les seves columnes, de rengle, escrostonades com els mobles dels avis, us exhibeix un moment, la seva grandesa, les seves esplèndides dimensions. No sou res, no abraçareu, que ho digui qui vulgui, cap de les seves columnes: diríeu que us rebutgen d'una empenta; i quan sou a una certa distància, sobre el banc de jardí, recremat, on us volta l'oficiositat d'un guàrdia vellet que treu el seu miser francès en vista de la propina (baksitsi) d'uns cèntims, llavors, ell, de sobte, com si res, recull les seves línies, i se us mostra, un instant, en aquest diví moviment, mortal com Vós i immortal com totes les coses que ens donen pena només perquè són nacionalistes d'una pàtria desgraciada, petita, que ha sabut dominar el Partenó d'Atenes, i no ha sabut fer el de Barcelona sinó en els somnis de quatre morts de gana com nosaltres.

Estimat Obiols, ara s'acaba el meu segon dia d'Atenes i ja estic molt ple, fins a esclatar. No és que tot això ho hagi hagut de venir a cercar ací; no em fareu la injustícia de pensar-ho: ho porto en mi, i hi ha molta cosa que s'ha congriat amb Vós, en els nostres viatges

44. Cal suposar que fa referència al barri de Plaka, el més antic d'Atenes, on es concentra la vida popular de la ciutat.

per Itàlia i per Catalunya. Una ampolla de vi resinat ho fa bullir: un sopar vora el Port Vell de Marsella ho havia fet ja desbordar fins al plor, divendres passat, i dissabte, quan ens embarcàrem. Un altre dia us ho contaré. He provat d'escriure-ho quotidianament, com un literat conscient, i no he pogut: a la m... el periodisme! Us he d'imaginar a Vós com a company de viatge per a retrobar l'eufòria d'un diàleg, o d'una bona ajaguda en la calor. Dispenseu-me, si compto amb Vós per a assegurar-me una mica d'immortalitat: us ho compenso, pregant-vos que mireu de morir una mica més tard que jo.

Amb bons records de casa a casa

C. Riba

245

Atenes, 15 agost 1927

Estimat L.[ópez] P.[icó]: Acabo de fer un discurs a Madame⁴⁶ demostrant-li que allí on hi ha instint no hi pot haver innocència. Us horroritza, oh cantor 'de fines jaculatòries?⁴⁷ Teniu un refugi, que és el Partenó,⁴⁸ els seus autors van posar-ne de banda no dels

45. Publicada per primera vegada per Osvald Cardona a l'*Epistolari J.M. López-Picó - Carles Riba*, p. 247. No he vist l'original i dono el text segons aquesta transcripció.

46. Al·ludeix a Clementina a la qual més d'una vegada tracta —en les seves cartes— amb aquest qualificatiu afectuós, i també amb el de «Madona». Segons Rafael Benet usar aquests qualificatius era costum de la gent de «La Revista» i així el fan servir, entre d'altres, Carner, Obiols, López-Picó, Guerau de Liost. Vg. diversos exemples a l'*Epistolari Carles Riba - Josep Obiols, 5.IX.1920-14.III.1921*. A cura de Carles-Jordi Guardiola, 1976 (inèdit).

47. Al·lusió al llibre de López-Picó *Meditacions i jaculatòries (Opus XXI)*. Duu data de 1928, però és probable que Riba el conegués abans d'ésser imprès. (Nota d'Osvald Cardona a l'*Epistolari J.M. López-Picó - Carles Riba*, p. 247).

48. Fa referència a la fotografia de la postal que li envia.

conceptes de puresa i impuresa (l'art i la moral),^{48bis} sinó dels de poca-solta i inhumanitat superior: una inhumanitat que s'hi faria a patacades; per això Atenea era una dea guerrera. Escruixeix de pensar quants de segles de la més variada ximpleria han resistit entorn seu aquests rengles de simples columnes. Ara mateix, veieu, al peu de l'Acròpolis,⁴⁹ unes quantes ateneses refreguen els mugronets contra els balladors al so ensopit d'una americana (amb els llums blancs apagats: només els vermells són encesos).

Ai las! Bons records del vostre afm.

C. Riba

350

Làurion, 20 d'ag. 1927⁵¹

Estimat Junoy

Tots els colors de la nostra Àtica són fíns, apastellats, acanyellats, només el cobalt del mar és violent...

Bons records,vostre

C. Riba

48bis. Al·lusió a la tremenda polèmica que sobre les estàtues (nus) de la Plaça de Catalunya tenia lloc aquells dies. A l'abril i el maig de l'any següent l'Església catalana va llençar els seus homes més conspicus en la matèria i va picar, com qui diu dia per altre, a favor del «bon sentit cristià i la dignitat ciutadana» i contra la malentesa «independència de l'art». Vg. *L'art i la moral*. Conferències donades a la «Biblioteca Balmes» pel P. Ignasi Casanovas, Dionís Baixeras, Lluís Millet, Manuel de Montoliu, Joaquim Ruyra [dues] i Dr. Carles Cardó. Barcelona, 1928. (Dec aquesta informació a Segimon Serrallonga.)

49. Vg. nota 44.

50. Publicada per primera vegada a «La Nova Revista», número 9, setembre 1927, p. 95 (Noticiari). Dono el text, però, de l'original que m'ha pervingut a través de la família Junoy.

51. Vg. nota 25.

Port de Sira,⁵² 2 de setembre 1927

Estimat Obiols:

No estic brillant; hem corregut una mica l'aventura, però no aragaiejo prou.⁵³ Es llàstima: us podria contar coses magnífiques. Venim de Santorini, sabeu? Si ho voleu d'una manera més mudada, de Thera. Mai ningú, ni nosaltres mateixos, sabrà ben bé per què hem anat a Santorini, per què hem gastat, hem malbaratat vuit dies anant a Santorini. Calia. Era una mena de fam de mar. Hem pres el mapa com uns pirates universitaris, i hem vist que l'illa més allunyada de les Cíclades era Santorini. Després hem sabut que era una illa plena de curiositats. I ja ens teniu en un vapor grec. ¿Amb què us compararé un vapor grec? ¿Amb una tercera italiana? Potser; però el grec fa més borilles, té més cara de medalla darrera el bigoti a la Charlot, no gasta tanta retòrica i deixa anar el vòmit on li ve el mareig. Us ho pregunta tot; no mira el paisatge, i bada els ulls quan li dieu que aneu a Santorini només per veure, durant vint-i-quatre hores, precisar-se una nova illa quan se n'acosta una. Pelades, esquerpes, com el Garraf, però més foses en la cals i el matissar. I quin mar! L'ombra del vapor aturat de vegades es llepa tota de reflexos de nacre i mareperla; quan és blau, té un punt de tendre que no és en el nostre. Amb un vent i un corrent magnífic: hem ballat com en el temps d'Ulisses. El grec, tornem-hi, vol de Vós coses concretes: que aneu a Santorini per comprar vi, o per veure unes ruïnes o per trepitjar el volcà. Perquè tenen el volcà més nou de trinca que hi ha avui al món.⁵⁴ Això els fa molt devots: arriben a

52. Capital de l'illa de Sira o Ermopolis, escala del tràfec marítim entre el Pireu i les Illes Cíclades. Tornant de Santorini, Riba aprofita aquesta parada per a enviar aquesta carta a Josep Obiols.

53. Al·lusió al pintor Josep Aragay sempre disposat a explicar les seves facècies. Ja en l'*Epistolari Carles Riba - Josep Obiols*, que vaig presentar com a tesi de llicenciatura el 1976, apareix més d'una vegada aquest tema.

54. Fa referència al caràcter volcànic de l'illa de Santorini o Thera. Ell mateix l'explica més detalladament en una carta a la seva mare: «Al mig del golf, en tots aquests segles han anat sortint –i també desapareixent– del fons

dir que són ells que, amb llurs pecats creen aquests volcans que de tant en tant els surten. Pobra gent! M'escruixeixo de pensar quins pecats amagats deuen fer dintre les cofurnes d'aquests pobles! No s'hi veu la possibilitat de cap dels set pecats capitals. Segurament n'han trobat d'altres. Deuen fer una gran barrabassada quan mengen patates fregides o quan van de puta dins l'illa. Però creieu que és imponent. Abans l'illa tenia la forma d'un bollo: una ensorrada la va deixar com un croissant. Quan us hi acosteu, veieu un espadat gegantí, tot viat com un St. Jordi de ca'n Riera: al cim de tot, hi ha els pobles. Uns pobles blancs, que arrestellen les cases les unes damunt les altres, fent esqueneta, lligant-se amb arcs, eixafades o en volta cilíndrica, com les cases africanes. Teniu la sensació, recurrent-los, que us serveixen una samfaina en blanc de tot el Mediterrani. Nets per fora i bruts per dins. La fonda, l'única fonda, feia pena: mai cap frare ha dormit en un llit més dur, ni més desmanegat. A aquell, sabeu, li hi posaven cascavells: a nosaltres ens hi han posat uns grinyols esgarrifosos. Mai cap asceta, tampoc, se n'ha anat a dormir amb una panxa més prima: i no demaneu res, perquè en tota l'illa no hi ha res més que allò que us donen, i a més el fondista és borni, té angines i un perfil, naturalment, de medalla, i fa cara de voler-vos matar si protesteu de res. Només s'ha endolcit quan ha vist que anàvem al volcà. ¿Què havíem de fer? El vapor ens deixa aquí el diumenge, i no hi ha vapor per a sortir fins dijous; és a dir, dijous n'hi ha dos, que van espolsant-se el cagalló l'un darrera l'altre d'illa en illa. Hem llogat, doncs, tres remers; i ens hem enfilat per aquest enorme munt d'escòries i sofre que fa dos anys els va sortir en mig del golf. A cada passa, fèiem sortir fum de terra. I en el vorell del cràter, podíem encendre un misto en un forat. Tot plegat, semblava que tots els pocalotes de Barcelona feia una hora que havien fet costellades en quatre pams quadrats de muntanya pelada, i després havien cremat coves de sants. Sort dels colors de la rossola interior: els taronges, els grocs, els liles, els rosats, de la pintura més esbojarrada d'En Mir! En resum, ens podem mirar

del mar illots nous, que formen un nou volcà, amb el seu cràter: ara fa dos anys en va sortir un. El mar va començar a fumar i en una nit es va afegir tot un illot nou a un que ja existia». (Santorini, 29 d'agost.)

l'Aragay cara a cara! No l'hem volgut ensorrar: no ens hem banyat en una mar on l'aigua és a 35°, i té gust de sofre i de ferro.

Hem anat també a les ruïnes de Thera, una mena de Pompeia militar dels Ptolomeus, sobre una roca que domina tot l'Arxipèlag. S'hi coneixen encara els carrerons, les cases: hi ha el gimnasi dels efebus amb els noms i els pirops que s'escrivien per les parets; una llinda amb un fal·lus invitant els amics a l'esplai. L'interessant era d'anar-hi a la grega: amb l'agoiata (guia) i els matxets, dalt d'una sella que és tot un misteri de mantes, corretges, estreps i cordills. Tota l'illa era en plena verema; hem travessat els pobles saludant per aquí, somrient per allà, com si ens duguessin Bòria avall. I l'agoiata trotant entorn de nosaltres, peu-nu, fent els seus crits estranys, a la turca, que és l'única cosa que creuen aquestes bèsties. ¿I què parlem de la cavalleria italiana? L'home tenia pressa per a traginar encara raïm aquella tarda; esquerp i dolç, alhora, i ridícul, sota el seu capellet mariner de criatura, com tots els pagesos que cre-uàvem: alguns, no n'an llevat la cinta, i empenyen els matxets, coronats per un rètol que diu FUROR o ALMIRALL MÀVLIOS. I arriba a fer l'efecte que juguen.

Adéu-siau, oh car Obiols. ¿Per què no heu fet amb nosaltres aquest viatge? Estic ensopit; m'enterneixo davant les coses i diria que no he sabut mai escriure. Tinc por que mai no sabré dir què és la badia d'Eleusis, amb el mar com dins un bressol, ni què és el temple trencat de Súnion, blanc sobre les pobres garrigues del morrot. El nostre vaixell ara se'n va nit endins, amb tota la seva ximpleria barrejada i cridanera: els dos turons de Sira fan sobre el negre dos pans triangulars de llumets, cada vegada més febles, més baixos. El capità recull personalment els bitllets dels passatgers. Quin capità! Són tres germans, i cadascun comanda un vapor del qual és propietari. El menjador del vapor amb què vam fer el viatge d'anada era presidit per l'ampliació fotogràfica d'aquest bellíssim home d'empresa, que, pel que es veu, és l'esperit constructiu de la família; en el seu propi baixell, s'exhibeix ell personalment, però fa presidir el retrat de la seva mare, entre dos *floreros* i sota una bombeta més pàl·lida que les altres. És l'únic tret sentimental que fins ara he trobat en aquest país.

Demà tornarem a ésser al Pireu i a Atenes i correrem cap a Delfos i cap al Poloponès.

Bona nit. Vostre

C. Riba

5⁵⁵

[Dèlfos, 6 de setembre de 1927]

[Josep Carner]

Hem begut a Castàlia i us recordem.⁵⁶

6

Esparta, 13 de set. 1927.

Estimat Obiols:

Som a Esparta, ¿qui ho diria? En un altre cul de sac. Un mal a la cama de Madona,⁴⁶ per a parlar com Guerau de Liost, ens hi ha retingut un dia més que no creïem. No ens reca. Fem col·lecció de

55. Dono el text d'aquesta postal no sé si complet, segons les paraules que Carles Riba digué en la presentació que féu de les *Elegies de Bierville* el 1956. Vg. nota 1.

56. Carles Riba reprendrà el tema de la font de Castàlia a la VIII Elegia: / «... Però el que importava / era la font, al peu ineluctable del mur: / solitària i deixada, però vivent... / (...) Dona, tu i jo hem begut al doll glacial de Castàlia / l'aigua dura dels déus...». (*Obres completes*, I, p. 230) També el comentarà a la «Nota» corresponent: «No pot estranyar ningú que l'autor d'aquestes Elegies (...) se sentís, després de veure a Castàlia, més segur en la seva lleugera i sagrada condició de poeta» (*Obres completes*, I, p. 241). En la seva presentació de les «Elegies» l'any 1956, confessa «-potser no ho havia dit mai- que després d'haver begut, amb la meua dona, l'aigua de Castàlia vam enviar uns mots al nostre gran Josep Carner (...)». (Vg. nota 1, p. 3). No és estrany que l'única postal enviada a Carner ho sigui des de Castàlia; Carner era reconegut per Riba, malgrat ser quasi contemporanis, com un mestre; més: com un Poeta a qui tenia per mestre.

paisatges feréstecs: després de Delfes i Micenes, Esparta. Sempre és una delícia de comprovar el fracàs del senyor feudal i del militar. Chateaubriand ací no va trobar res, i va escriure una pàgina desolada que es repetirà sempre;⁵⁷ l'escola anglesa, a còpia d'excavar, ha fet sortir uns quants fonaments miserables, uns quants trossos de columna pobra, entre les oliveres⁵⁸; uns pastors colrats i rossos, d'ulls claríssims, hi menen les cabres i sonen els flaviols sense pensar en els estrangers. (Hem vist, arreu de Grècia, els ulls més grossos i més bells del món: ja semblen estilitzats; els frescaires micènics no exageraven). El que impressiona de debò, és el Taiget. Esparta és en un pla obert, cap a migdia, al mar; un pla allargassat: a llevant, les muntanyes són enraonades, segons els costums corrents; però a ponent és terrible. De sobte s'aixeca aquesta serralada, abrupta, seca, fins als 2500 metres; fa com dues, tres, quatre línies d'onades l'una darrera l'altra, arrastellant-se, més ben dit, estrenyent els rengles, com si des dels oliverars dolcíssims del pla un vent immens les arreconés. En algun pintor italià primitiu em sembla haver vist figurar així l'enretirament del Mar Roig al pas dels israelites. Fins i tot té aquell color blau de raïm empolsinat de gris que el nostre mar agafa cap a l'octubre. I a sota la ciutat, amb poc caràcter, però no sense caràcter del tot en algun indret, com a la plaça gran, provant d'adornar-se amb algun xiprer i en rigor fent-se més adusta. En rigor es ve a Esparta per fer reflexions sobre els militars i per veure Mistrà, la Pompeia bizantina. Damunt tot el flanc d'un d'aquests cons abruptes que forma la primera línia del Taiget, hi ha encara els carrerons i les parets de Mistrà: i de tant en tant, una d'aquelles esglesioles bisantines que semblen arquetes d'esmalt, amb uns frescos, a dins, que allarguen la mà al Giotto i al Duccio. Pel cim, el castell dels Villehardouin,⁵⁹ fa córrer els seus rossos fistons. Tot és ple d'històries esgarrifoses (al «Viatge a

57. *Itinéraire de Paris à Jerusalem* (1811) notes i impressions del viatge que Chateaubriand realitzà a Grècia i a Terra Santa per tal de documentar-se per a escriure la seva obra *Les martyrs* (1809).

58. Les excavacions d'Esparta foren començades el 1907 per una missió arqueològica anglesa.

59. Fortalesa medieval construïda dalt d'un turó el 1249 per Guillem de Villehardouin per tal de poder aturar els natius del Taiget.

Esparta» de Barrès en trobareu algunes); com Micenes, on encara us ensenyen el bany d'Agamèmon i la porta per on Orestes entrà mirant de reüll.⁶⁰ Es curiós; nosaltres els cosmopolites es veu que no som res en això del ram de les passions: cal tancar-se darrera unes muralles gruixudes, encimbellades en un turó ben difícil, i ensopir-se dies i dies vora unes quantes persones comptades, perquè us neixin les grans fúries a la bragueta i a les mans i al cervell; voleu manar-ho tot, viola[r] a tothom i exprèmer del pobre pagès una fortuna per preparar-vos una tomba magnífica per a l'eternitat. Jo crec que és senzillament pel tedi. Quinze anys enrera m'emocionaven uns versos de Laforgue, on diu que el diumenge s'avorreix, sent massa el seu cor i voldria fer mal a algú que estimés força. Ara he sentit que això, llevant-ne tot el que hi hagi de sensibilitat vuitcentista, és ben cert. Als convents deuen poder viure perquè es fan amb el món o perquè resen molt; però aneu amb raons d'aquestes a un senyoràs que no sap què fer del seu sabre i a qui, per torna, de tant en tant li fa pessigolles l'ombra d'una àguila. Mireu només un infeliç mort de gana de policia espanyol quins prodigis fa quan li diuen que pot pegar, només perquè s'ha avorrit dies i dies, armat, fent salivera dels palpissos de la planxadora als de l'adroguera.

Ara, per a nosaltres, Mistrà serà un record més aviat idíl·lic. Hi ha, a mitja falda, un convent de monges gregues, la Pantànassa. Hi vam trucar i les monges ens van rebre: unes llocasses dropes i garneues. Madame⁴⁶ va descavalcar del seu ruquet i va seguir-les coixejant a la cambra dels hostes; amb mi, què diable! Els monjos grecs no admeten dins el recinte del convent ni les gallines; però aquestes monges ja hi tenien uns mestres de cases ben cepats, i em van fer afalacs a mi, que ¿què us diré? Ens van vendre postals i ens van fer els honors amb unes copetes d'un màstic deliciós i amb un cafè turc, que vol dir també amb un immens got d'aigua fresca; com en l'hospitalitat antiga, van curar també la cama de Madame⁴⁶ amb esperit de vi i bàlsam. Després, una d'elles ens va fer de cicerone a l'església. Ens recitava, en uns ímpetus d'eloqüència solemne i

60. Al·ludeix a la trilogia *L'Orestea* d'Èsquil que ell mateix traduirà i publicarà a la Fundació Bernat Metge (*Tragèdies III*, B., FBM, 1934).

nasal, la llista dels dèspotes protectors del convent i els versets de l'Evangelí que tenien relació amb els frescos de les parets; en aquells moments era inútil d'observar-li res, era com un rapte místic. Mai m'ha enternit tant un cicerone. El de Micenes era una altra cosa; parlava anglès, era humà, capaç de conversa, i fins va interessar-se per si la meua muller m'havia portat dot. Aquesta monjassa de la Pantànassa no: d'un tret matava dos ocells: mentre acontentava un foraster, feia els seus resos i els seus repassos d'història evangèlica. Ni oblidaré mai la mossa que ens va veure partir al lllindar de la porta: els seus ulls immensos i el seu pit d'estàtua antiga.

El viatge s'acaba. Estem atapeïts de coses noves i, amb tot, diem gràcies a Déu. N'hem passades moltes, i de molestes. La nostra darrera etapa espero que serà Ítaca, per a fer d'allí el salt cap a Itàlia.

Ara me'n vaig al llit: tinc el ventre pesant d'una confitura que deu ésser com les que menjaven les odalisques. Són així, ací.

Bons records del vostre Afm.

C. Riba

761

Esparta, 13 setembre 1927.

Estimat L.[ópez] P.[icó]: La gent creu que les coses són simples; només nosaltres, els temperaments polítics, les veiem complexes, com són realment. Ara, el drama del polític, i també la seva glòria, és d'haver de resoldre-les com si tanmateix fossin simples. Els espartans no ho veieren així, i cregueren que podien fer simples les coses; per això falliren, en política, i en art.

Us dedico aquest pensament en memòria de les nostres bones discussions, que reprendrem aviat; i us previnc que crec, com vós, que Roma i l'Església Romana han tingut sobretot aquell sentit polític, amb força; i, amb elegància, Anglaterra.

Bons records del vostre

C. Riba

61. Publicada per primera vegada per Osvald Cardona a l'*Epistolari J.M. López-Picó - Carles Riba*, ps. 248-249. No he vist l'original i dono el text segons aquesta transcripció.

861bis

Vathy,⁶² 19 set. 1927

Sóc a Ítaca, estimat Segarra! Sembla absurd, però hi sóc, i he begut el vinet (quin vinet!) que feia anar de tort els pretendents.⁶³ Penso en els amics amb els quals crec que l'Odissea és el llibre més bonic del món; i per això t'envio els meus millors records.

Teu

C. Riba

963bis

[Josep Ma. Junoy]

Un bon record des d'aquesta profunda badia de Forcis, on Ulisses (el nostre Ulisses!) fou deixat, adormit, pels feacis...⁶⁴

Vostre

C. Riba

Ítaca, 19 set., 1927

61bis. Publicada parcialment per Albert Manent en la seva biografia *Carles Riba* (p. 47); ara la publico completa i transcrita directament de l'original.

62. Capital i port principal de l'Illa d'Ítaca, identificat com l'antiga Forcis.

63. Al·ludeix a *L'Odissea* la qual parla diverses vegades del vi begut pels pretendents: «... i ells en silenci / vagin bevent el vi...»; «... i amararen / dins les crateres el vi...»; «Doncs que passí el coper a buidar la primícia a les copes / i, quan haurem libat...»; «... uns minyons coronaren els vasos grans de beguda / i la serviren, buidant a les copes de tots per primícies. / Quan hagueren libat i begut pel voler que tenien...», segons la traducció del mateix Carles Riba (B., Alpha, 1953, ps. 34, 357 i 370).

63bis. Publicada per primera vegada a «La Nova Revista», número 10, octubre 1927, p. 191 (Noticiari). Dono el text, però, de l'original que m'ha pervingut a través de la família Junoy.

64. *L'Odissea* ho conta així: «I vet aquí que Forcis, el vell de la mar, té en el poble / d'Ítaca un dels seus ports; i fa dues costes abruptes / que s'avancen, però pel costat del port arraulint-se, / i l'abriguen del tràngol que

Patras, 19 set. 1927

Estimat Obiols:

Això ja està llest. Dintre de poques hores ens embarquem cap a Brindisi; fa poques hores que hem desembarcat tornant d'Ítaca. Sí, senyor, d'Ítaca.⁶⁵ Deixeu-me passejar encara el nom per la boca: d'Ítaca. Una vegada més he comprovat que davant les coses i els llocs que un havia voltat d'il·lusió durant anys i anys, s'és idiota i fred. Quan estic d'aquest humor, creuria, amb En L.[ópez]-P.[icó], que decididament els noms valen més que les coses. M'horroritza, voldria esbrinar si és l'humor o la vocació literària que m'ho fa creure així; però, sigui com sigui, torno a dir Ítaca i gairebé em

els vents furiosos estufen / part de fora; al dedins, sense amarra les naus ben bancades / poden romandre, així que han atès el punt just de la fonda»; «I ells aleshores, saltant dels bancs del vaixell a la riba / primerament Ulisses de dins el buc aixecaren, / tal com estava, embolcat en el llenç i la manta brillosa, / i el van deixar a la sorra, que el son encara el tenia»; «I ells adormit l'han dut per mar, en un ràpid navili, / i l'han deixat a Ítaca», segons la traducció del mateix Carles Riba (ps. 232 i 233). Riba reprendrà el tema d'«Ulisses adormit» a la VII Elegia: «... el magnànim heroi dormí dins la popa segura / més profundament que per cap vi ni per mort» (*Obres completes, I*, p. 228) Ultra la «Nota» a l'Elegia (*Obres completes, I*, p. 240) és interessant el comentari a la presentació de les «Elegies» l'any 1956: «Aquests Feacis del país de Nausica, aquesta gent que tenia un nom fosc —el mot *feaci* en grec evoca la noció de fosquedat, de tenebra—, aquests mariners que anaven amb una mena de vaixells màgics que pensaven per ells mateixos, eren possiblement uns transportadors de morts. Van prendre Ulisses dalt del vaixell, li van parar un llit a popa, i Ulisses es va adormir. Va fer la travessia del seu últim freu, en un son estrany, un son comparable al del vi, o al de la mort, que diu Homer». (Vg. nota 1, p. 30).

65. Juntament amb Delfos (vg. nota 28), Ítaca, pàtria d'Ulisses, representa l'altre vèrtex del viatge a Grècia i així ho explica a bastament en aquesta carta. Literàriament el tema apareixerà en la VII Elegia: «Ítaca, regne petit, conec la cova profunda» (*Obres completes, I*, 229), a la seva «Nota» explicatòria (*Obres completes, I*, p. 240) i en la presentació que féu de les «Elegies» el 1956 (vg. nota 1, p. 30).

sembla que és nou i que no hi he estat i que qui sap quan hi podré anar. Veurem què hi farà el record. Ítaca és realment una bella i deliciosa cosa: aspra per fora, altiva amb recons dolcíssims per dins; penseu, sense voler, que potser el millor d'allò que en diem clàssic és així. Sense anar més lluny, el mateix Ulisses: aquest home estimava el seu paisatge fins al punt precís en què encara no havia d'ésser sentimental; no recordo que mai parli dels oliverars i dels vinyets i dels xiprers, o de les roques familiars de la seva illa: enyora el fumerol de casa seva. Això és extraordinari. – I a propòsit de xiprers: he vist per primera vegada, a l'Èlida, boscos de xiprers; no m'agrada: cada arbre queda massa independent i llargarut, no fa companyia ni conjunt amb els altres; és un arbre que ha d'administrar no la natura, sinó vosaltres els decoradors. – M'ha plagut, doncs, també d'Ítaca la gent: és alegre com enlloc; tothom parla anglès o italià, tothom ha corregut més que Ulisses i té aquell despreniment del què està sempre amb un peu en l'aire. El mar es fica dins un golf de reconades profundes i escanya l'illa pel mig: sembla que us hi vingui a cercar, blau i suau; tombeu l'entrada del golf, i el corrent que ve del canal entre Zante i el Peloponès ja us fa banyar amb una alegria magnífica, ja us dona la il·lusió d'un gran mar. Qui resta, doncs, a Ítaca, que hi hagi nascut! Però qui no torna, també, a la seva illa! Aquest mar no ens pot sorprendre, què diable; no som pas gent del Nord! Però us hi passegeu amunt i avall i de través, i sentiu de seguida que és poblat de cent divinitats amables per una de terrible, i que aquelles han de fer la patota a aquesta per Vós, només que els hàgiu caigut en gràcia. Us protegiran per això, perquè els agradeu, no perquè creguin que teniu raó. Són d'una injustícia esfereïdora; la moral hi perd, però la poesia hi guanya, perquè així no té res de melodramàtica. I a més, al capdavant és com va el món; almenys, les dones procedeixen així, i és una sort, perquè, si no, se'ns les executarien totes els alemanys, que són la gent que pensa més en la moral. Expliqueu tot això a En L.[ópez]-P.[icó] i el fareu escriuir; però, mireu, si com a cristià es comença a contemplar el joc aparent de la justícia divina en aquest món, o ha d'anar qui sap on a trobar un desllorigador dolç, o topa amb Port-Royal i amb Calví, que li fan tanta por (i per això fa versos).

Tornem a Ítaca. No m'hi he passejat pas massa. Una de les

excursions obligades, al lloc de la pleta d'Eumeu, va fallar a mig camí d'una manera no gaire elegant: era el pic del migdia, feia una calor horrible (28° dins les cases) i calia pujar una hora a peu, a ple sol. Vam renunciar-hi: i avui hem saludat des del mar el replanell on el diví porquerol rumiava la seva fidelitat.⁶⁶ L'altra excursió, al lloc on potser era la capital d'Ulisses, no ha estat empresa per manca de temps.⁶⁷ Hem fet la més deliciosa, la de la cova on Ulisses desà els presents dels feacis, quan fou deixat, adormit, a la platja del port de Forcis, on ara hi ha Vathy, la capital de l'illa.⁶⁸ El poema

66. Situada a l'extrem sud de l'illa: «a l'extrem del país, on tenia el porquer l'habitatge» (*L'Odissea*, p. 409); de difícil accés: «Ell des del port va prendre el tirany rocallós, que pels boscos / puja als penya-segats» (*idem*, p. 246); lluny de l'antiga capital d'Ulisses: «... i és lluny la ciutat...» (*idem*, p. 298), la pleta d'Eumeu al planell de Maratia és descrita així per *L'Odissea*: «... Hi havia una clasta / alta, ben construïda en un lloc de vista esbarjosa, / bella i gran, que es podia voltar: i el porquer va bastir-la / ell mateix... / (...) amb pedres somadals i, en el mur, un fris de bardissa; / fora, plantà un seguit de pals, a banda i a banda, / ben espessos i junts, tallats del negre d'un roure; / i, part de dins de la clasta, va fer-hi dotze porqueres, / de costat, per dormir-hi les truges;...» (*idem*, p. 246).

67. Com que no hi ha acord per a identificar l'antiga capital homèrica i Carles Riba no ens ho diu, és difícil precisar el lloc de la projectada excursió: Alalcomenae (equivocadament identificada per Schliemann), Port Polis o Pélikata.

68. Una vegada més la VII Elegia és la referència obligada en aquest punt (vg. notes 65 i 66). A la «Nota» que Riba hi fa així ho comenta: «Efectivament, el setembre de 1927, durant el meu viatge a Grècia, vaig visitar la cova anomenada avui Marmarospilià, on, segons la tradició, Ulisses, en despertar-se a la seva pàtria i en la imminència de noves lluites, desà els seus tresors, ajudat per Atena. L'entrada n'és baixa, uns sis pams; i l'interior estalactític amb un altar antic, respon exactament a la descripció que en fa l'*Odissea* (XII, versos 102 i següents): *Al capdamunt del port un oliu son fullatge desplega, / i prop d'ell, a tocar, hi ha una cova amable i obscura / consagrada a les Nímfes que Nàïades hom anomena. / Dintre hi ha llurs crateres i així mateix les gran gerres / de pedra, i és allí que van a brescar les abelles. / I hi ha uns telers de pedra molt llargs, on les Nímfes teixeixen / robes de color de porpra de mar, que enamoren de veure, / i aigües que ragen tostamps, etc.» (*Obres completes*, I, p. 240). Vg. també nota 1, p. 30.*

diu que Atena l'ajudà; si no, us asseguro que ell sol no hi hauria pas pujat, amb la càrrega a l'esquena. Es una cova d'entrada estretíssima, com arrupida en el pendís d'un turó on entre el pedregam creixen oliveres i xiprerets. Dins, hi ha els seients i els telers de les nimfes, és a dir, els dibuixos de roca que l'aigua ha anat fent; uns anglesos van serrar les més belles d'aquestes columnes sagrades, i se les van emportar; és més delicat, realment, el gest d'uns col·legialets grecs, que sobre la roca han traçat, amb mangra, el perfil de la nau d'Ulisses. Tot plegat, no és res de l'altre món, comparat, jo penso, amb les nostres coves d'Artà; però, tornem-hi, és allò dels noms, el nom d'Ulisses que hi flota; i també dos trossos d'ara trencada que evocuen uns quants milenars de religió directa i senzilla. No és que ara jo vagi per aquest camí, estimat Obiols, no em malentengueu: em sento més d'avui que mai. A Santorini vaig deixar parat un gran escriptor grec amb el qual vaig fer concinença, un home coquet i tirànic, ja d'edat, però, a part de la seva obra literària, un apassionat apòstol de l'excursionisme, una mena de C.A. Torres. Doncs bé, jo parlava de no recordo què, com de la cosa més horrible del món. «Hi ha una cosa encara més horrible», va dir, solemnement. Expectació. «Què?» —«El chârleston».— Jo vaig botar: «Però no, sant cristià, si dins el chârleston hi ha tota la nostra època, amb la seva concepció còmica de l'home, etc.» No ens vam acabar d'entendre. Però us faré una confessió, Obiols. Dues vegades, en aquest viatge, he hagut de fer un esforç violent per a no plorar com una criatura... o com un heroi antic. L'una, a l'embarcament de Marsella, quan pressentia la meva Grècia a través d'una boira rosada i lila; l'altra a l'embarcament de Patràs, quan per fi anava a conèixer la Ítaca de l'Odissea, del llibre més bell del món. Doncs no era per aquest daler, encara gairebé abstracte, l'enterniment; l'emoció no s'hauria distès, la molla no hauria saltat, sense una musiqueta d'aquestes desllorigades que només En Millàs [Raurell] sap classificar. Al moll de Marsella, entremig del batibull indescriptible dels camàlics i els venedors —grecs i marsellesos barrejats— una parella feia música: joves i enamorats (canviaven unes mirades tendríssimes); ell, amb una mà metàl·lica, rascava un violinet; ella tocava un banjo i cantava. Prima, petita, vestida de negre, amb uns cabells grocs i estirats que de sota el barretet li feien

una punxa sobre les galtes melangiosament rosades; una figureta que, vista des de dalt del pont, semblava encara corbar-se més en l'esforç de treure la seva veu aspra i decidida, cantant el darrer ball de moda i, per acomiadar-nos, encara la Madelon! No oblidaré mai la línia, perillosíssima de tan fràgil, que feia el cosset d'aquella dona: us vaig envejar com mai a vosaltres, els dibuixants. Dues criatures, endreçades i sanes, recollien les almoines; després dels diners, vaig tirar-los un cigarret per a ell: vaig signar a ella si també en volia, i va renunciar amb una mirada amorosa al marit i un enrojolament de pudor, tot tan primari i d'una qualitat tan delicada, que em va tantou. L'aventura quotidiana d'aquells dos tan forta i duta amb tanta delicadesa, feia ben minsa la meua aventura cap a Grècia, ben peixat passatger de primera que jo era! Però estic segur que sense aquella musiqueta jo no hauria sentit això. La segona vegada, sobre el pont del vaixell que anava a córrer les escales de les illes Jòniques, un home simple del poble, emigrant tornat de qui sap on, treia la musiqueta de dins un gramofon de viatge. Llavors vaig comprendre tota la perfídia d'aquesta música en si, com ens va a fer pessigolles a tot un món de coses primàries, simples i essencials que els crítics musicals i els periodistes i els pares de família no volen que siguin dites, però que jeuen dins la nostra subconsciència i mouen tota la nostra maquinària sentimental. Vaig tenir la revelació que el nostre Homer, i els nostres grecs de debò, sí que ho sabien, sí que ho entenien, encara que ho dissimulessin sota cinquanta capes d'artifici i d'estil i de preocupació religiosa, i política, i de classe, i què sé jo més. Si som tan complicats és perquè volem. Un dia provaré d'explicar-me a mi mateix ben bé aquesta rara connexió que súbitament se'm va establir i que em va fer gairebé plorar; potser em resultarà una ximpleria; potser m'apareixerà com una cosa justa i llavors també provaré d'explicar-la als altres.

Adéu-siau. Cap al 26 deurem ésser ja a Barcelona. Com tindrem encara els petits a Piera, un dia dels que hi pujarem farem una escapada a la Pobla⁶⁹, si encara hi sou; o us la farem fer a vosaltres a Piera. Ja ho convindre.

Bons records del vostre afm.

C. Riba

69. La Pobla de Claramunt on la família Obiols passava els estius.